

СЕМИЧЕНКО Валентина Анатоліївна

*доктор психологічних наук, професор кафедри психології
та педагогіки Університету сучасних знань, м. Київ*

У ПОШУКАХ СЕБЕ: ЗНАХІДКИ І ВТРАТИ

Педагогічна комунікація та ідентичність педагога : [монографія] /авт. кол. Г.О. Балл, В.Л. Зливков, С.О. Копилов, Л.О. Курганська та ін.; [за наук. ред. В.Л. Зливкова]. – К. : Педагогічна думка, 2011. – 160 с.

Зі зміною соціально-політичних цінностей, що відбулись в Україні після розпаду СРСР і здобуття нею незалежності, виникла парадоксальна ситуація: нові соціальні паттерни поведінки виявились зовсім не обов'язково таким, що дають змогу автоматично, як це вважалося раніше, розв'язати соціально-технологічні проблеми, які накопичилися в системі середньої та вищої освіти України. Відповідно система підготовки і перепідготовки вчителів залишилась в руслі авторитарної педагогіки при одночасному декларуванні вищими педагогічними навчальними закладами гасел педагогіки співробітництва й гуманізації навчально-виховного процесу. Потрібно виділити дію ще деяких негативних факторів. А саме: певну концептуальну невизначеність сучасної системи середньої освіти в Україні; строк навчання (10 років? 11 років? 12 років?); недостатній рівень її фінансування державою тощо. Це ж стосується й неоднозначності впровадження Болонської системи у вищу освіту, оскільки рівень навантаження українського викладача, як мінімум, на по-

рядок перевищує відповідний обсяг роботи західноєвропейського викладача. Не випадково серед викладачів існує точка зору про певну профанацію впровадження цього підходу в систему вищої освіти в Україні. Виходячи із вищенаведеного, стає зрозумілим факт наявності глибокої кризи особистісної і професійної ідентичності сучасних педагогів, що неминуче позначилось на рівні підготовки переважної більшості абітурієнтів останніх років.

Саме пошуку шляхів подолання кризи ідентичності і була присвячена одна із тем лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. У роботі, що запропонована авторським колективом, ідентичність розглядається як широкий концепт, що перебуває під значним впливом різноманітних біологічних, психологічних, соціальних і культурних чинників. Природно, автори монографії виходили у своїх дослідженнях, передусім, із дослідження ідентичності фахівця системи освіти. Це зрозуміло, оскільки важко проаналізувати всю літературу, що присвячена вивченню ідентичності. Так за даними Дж. Марсія, протягом останніх 25 років у світі було проведено понад триста ґрунтовних досліджень ідентичності.

У монографії обґрунтовано новий концептуальний підхід до проблеми становлення професійної ідентичності вчителя в контексті розгляду його як суб'єкта педагогічної комунікації.

Коротко розглянемо структуру та зміст роботи. У «Передмові» (автори – Г.О. Балл, В.Л. Зливков) визначено специфіку предмету монографії, представлені ановані описи розділів роботи. Потрібно сказати, що ця «Передмова» досить значущо відрізняється від переважної більшості подібних робіт саме своєю методологічною спрямованістю. Автори аналізують дефініцію понять «комунікація» й «ідентичність» та специфіку їх взаємодії і співвідношення. Саме ця частина монографії виступає в ролі своєрідного «наріжного каменя» і задає відповідні коридори норми, яких всі автори роботи прагнуть дотримуватись (як нам здається, з більшим чи меншим успіхом).

У першому розділі – «Ідентичність педагога як основа перетворення його комунікативної позиції» (автор –

В.Л. Зливков) – розглядається історія становлення поняттєвого апарату дослідження ідентичності, аналізується генеза загальної концепції у працях різних психологічних шкіл. Здійснено характеристику головних напрямів психології ідентичності, виокремлено фундаторів, підходи до вивчення, засадничі принципи і настанови, показано методологічні і концептуальні проблеми дослідження ідентичності. У розділі описується взаємозв'язок комунікативної позиції педагога і специфіки його самоідентифікації. Аналізуються компоненти комунікативної позиції педагога (особистісні риси, структура педагогічної комунікації, стратегія комунікативної атаки) як умови її реальної гуманізації в процесі самоідентифікації педагога. Можна сказати, що цей розділ повністю відповідає назві монографії і логічно витікає із «Передмови». Взагалі виникає враження, що цей розділ є частиною іншої, більшої за обсягом роботи, з якої він взятий і вдало трансформований під вимоги монографії.

У другому розділі – «Освітній діалог як парадигма формування особистості ідентичності» (автор – С.О. Копилов) аналізується (в руслі школи діалогу культур) – особистість педагога, яка розглядається як психологічна інстанція самодетермінації, покладання індивідом засад свого буття, а серцевиною особистісного розвитку постає виникнення й усталення механізмів самоідентифікації. В руслі загальної концепції монографії описано організацію професійного простору постійного «перевизначення» відповідно до соціально-економічних трансформацій суспільства. Розділ справляє дуже гарне враження, можливо єдине зауваження – зайва, як на наш погляд, абстрагованість деяких його параграфів, що трохи нагадує середньовічні схоластичні дискусії, що протікали не по суті, а по формі.

У третьому розділі – «Інтерпретація вчителем конфліктних ситуацій педагогічної взаємодії» (автор – Л.О. Курганська) – аналізується поняття «ситуація» у філософії і психології, а також виокремлюються два наявні у сучасних дослідженнях підходи до розуміння сутності ситуації: ситуація як спосіб буття; ситуація як єдність об'єктивного і суб'єктивного. На основі вдалого поєднання теоретичного аналізу й експериментальної ро-

боти автором запропоновано типи інтерпретації учителем конфліктних ситуацій у педагогічній діяльності. Як нам здається розділ би виграв (у плані наочності і більшої так би мовити «прозорості» думки) як би мав традиційний характер. А саме: був структурований на параграфи, оскільки за своїм змістом його можна розподілити, як мінімум, на 3 частини.

У четвертому розділі – «Комунікативні очікування молодших школярів щодо вчителя в контексті становлення їхньої Я-концепції» (автори – С.О. Мусатов, Н.Н. Хомутиннікова) – експектації учнів щодо особи вчителя та його комунікативних дій аналізуються на основі врахування спектра комунікативно-педагогічної активності вчителя. Дуже цікавою є спроба в параграфах «Комунікативно-психологічні очікування учнів у процесі формування їхньої самосвідомості» та «Емпіричні студії експектаційних уявлень учнів щодо вчителя» (автор – Н.Н. Хомутиннікова), створити цілісну картину феномену експектацій молодших учнів у сучасній школі. Нам здається, така робота, звичайно доповнена в методичному плані, може бути видана окремо як посібник для педагогів і психологів системи середньої освіти.

У п'ятому розділі – «Специфіка культурних парадигм і педагогічна взаємодія» (автор – Л.М. Михайлюк) – з'ясовуються особливості педагогічної взаємодії, характерні для різних (Захід та Схід) регіональних культур. Розглянуто теоретичні підходи до синтезу надбань західної і східної культури, зокрема в освітній царині. При всій цікавості матеріалу розділу він, як нам здається, трохи переобтяжений культурологічною та філософською проблематикою. В той же час, суто психологічні аспекти цієї проблеми можна було б подати більш акцентовано саме в руслі головної ідеї монографії.

Шостий розділ – «Маєвтична парадигма психологічної практики особистості» (автори – Н.Б. Кирпач, В.С. Пастушенко) – присвячено проблемі взаємодії шкільного психолога й учня в процесі самопізнання та самореалізації учня як суб'єкта педагогічної комунікації. Автори досить вдало доповнюють одне одного. Так В.С. Пастушенко ґрунтовно проаналізувала проблему

особистісно-орієнтованої освіти у філософсько-соціальному аспекті саме як теоретичного підґрунтя психологічного супроводу школяра. В той же час Н.Б. Кирпач спробувала на основі маєтичного підходу розробити певну інструменталізацію підходу в психологічній підтримці учня. Як нам здається, в цьому разі авторці не вистачило саме конкретизації психотерапевтичних прийомів, що мають використовуватись у ході суб'єкт-суб'єктної взаємодії між психологом системи освіти та учнями з метою підтримки становлення особистісної ідентичності школяра.

У «Післямові» (автор – В.Л. Зливков) підводяться підсумки щодо проведеного дослідження, котре має допомогти введенню в обіг педагогічної психології таких понять, як «ідентичність», «ідентифікація», «самоідентифікація» стосовно особистості педагога й учня, а також має на меті створення психолого-педагогічних технологій гуманізації освіти, які справді дають можливість гуманізувати її на практиці, а не на рівні декларацій та маніфестів.

Підводячи підсумки, можна сказати про напрочуд вдалу спробу авторів монографії поєднати «високу теорію» із потребами шкільного сьогодення. Ця робота допоможе інтенціювати розробку психолого-педагогічного інструментарію, що допомагатиме українським педагогам швидше й з меншими втратами подолати кризу професійної ідентичності.